

סיוון התשס"ח

בס"ד

משה, אהרן ומרים והאישה הכושית לפרשת בהעלתך (ע"פ שעורו של הרב אלחנן סמט)

כמובן שזו טעות מכיוון שפסוק זה משמש לסיפור נקודת מוצא בלבד, ועניין האישה הכושית לא ייזכר עוד במהלך הסיפור.

מבחינה מתודולוגית ראוי לשוב לפרשנותו של פסוק סתום זה רק לאחר שנתברר עניינו של הסיפור השלם, כי רק מתוך תפיסה רחבה של נושא הסיפור אפשר יהיה לנסות ולהכריע בין הפירושים השונים - איזה מהם מתאים להקשר הכולל.

ב. הפסוק הבא, פסוק ב' ממשיך לעסוק בדיבורם של מרים ואהרן במשה,¹ אך הפעם ניתן דיבורם בו בצייטוט ישיר שנאמר (י"ב ב'):

"ויאמרו: הרק אך במשה דבר ה'! הלא גם בנו דבר! " על פניו נראה שבדברים אלו מתכוונים מרים ואהרן להאשים את משה בהתנשאות בשל היותו נביא, והם שוללים את התנהגותו זאת לאור העובדה שגם הם נביאים כמותו.

פירוש זה מוצא חיזוק מן האמור בפסוק הבא אחריו (י"ב ג'): "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה."

פסוק זה נראה כהתערבות של הסיפור שנועדה לשלול את דברי מרים ואהרן שבפסוק הקודם: אין כל אמת בהאשמתו של משה בהתנשאות; אדרבה, הענווה, שהיא ההפך מהתנשאות ומגאווה, היא מידתו המובהקת של משה, שבה הוא מצטיין יותר מכל האדם אשר על פני האדמה."

בהסבר זה של הפסוק פירשנו בעקבות ראב"ע:
2. ראב"ע בד"ה "ענו מאד"
ישלא ביקש גדולה על אחיו."

רמב"ן הרחיב את דברי ראב"ע:

¹ דיבור ב... בהקשר זה פירשו דיבור בגנותו של משה; השווה בספרנו כ"א, ה "וידבר העם בא-להים ובמשה... ושם ז' "חטאנו כי דברנו בה' ונד". מאידך, צירוף זה מתפרש בכמה מקומות בדרך הפוכה - כדיבור שבחנו של משה; שמ"א י"ט, ג "ואני אדבר בד אל אבי" ושם ד "וידבר יהונתן בדוד טוב אל שאול אביו"; שמ"א כ"ה, לט "וישלח דוד וידבר באבנגיל לקחתה לו לאשה". אפשר אפוא כי צודק פרופ' י' מילגרום (עולם התנ"ך עמ' 80) הכותב: "ייתכן שידבר ב... מצייני דיבור קרוב ושיח אישי... הכרוך ברגשות של איבה או של קרבה".

א. הקושי בהגדרת נושאו של הסיפור

את פרשת בהעלותך חותם הסיפור של מרים המדברת במשה ומצטרעת, משה מתפלל בעדה, והיא נסגרת מחוץ למחנה שבעת ימים:

1. במדבר פרק י"ב

א ותדבר מרים ואהרן במשה על-אדות האשה הכושית אשר לקח פי-אשה כשית לקח. ב ויאמרו הרק אך-במשה דבר יהנה הלא גם-בנו דבר נישמע יהנה. ג והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על-פני האדמה. {ס} ד ויאמר יהנה פתאם אל-משה ואל-אהרן ואל-מרים צאו שלשתכם אל-אהל מועד ויצאו שלשתם. ה ויך יהנה בעמוד ענו ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם. ו ויאמר שמעו-נא דברי-אם-יהנה נביאכם יהנה במראה אליו אתודע בחלום אדבר-בו. ז לא-כן עבדי משה בכל-ביתי נאמן הוא. ח פה אל-פה אדבר-בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהנה יביט ומדוע לא ראתם לדבר בעבדי במשה.

ט ויחר-אף יהנה גם וילך. י והענו סר מעל האהל והנה מרים מצרעת פשג ויפו אהרן אל-מרים והנה מצרעת. יא ויאמר אהרן אל-משה בי אדני אל-נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו. יב אל-נא תהי פמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. יג ויצעק משה אל-יהנה לאמר אל נא רפא נא לה. {פ}

יד ויאמר יהנה אל-משה ואביה זרק זרק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף. טו ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד-האסף מרים. טז ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. {פ}

כפי שקל לראות נידונים בסיפור זה כמה וכמה עניינים, עד שלא פשוט להחליט מה עיקרו ומה בא הסיפור ללמדנו.

נסקור תחילה את העניינים הבולטים בסיפורנו:

א. הסיפור פותח בפסוק שיש בו חידוש מפתיע בנוגע לחייו המשפחתיים של משה (י"ב א'):

"ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכושית אשר לקח, כי אשה כשית לקח."

פסוק זה כה טעון ומעורר סקרנות, מה בדיוק דברה מרים ומי היא האשה הכושית.

הפולמוס בין הפרשנים כה סוער סביבו, עד שניתן להיעצר כאן ולראות בפסוק זה את עיקר חידושו של סיפורנו.

3. רמב"ן

"ירבי אברהם מפרש: ואמר כי הוא לא היה מבקש גדולה על שום אדם, ולא יתגאה במעלתו כלל, אף כי [=כל שכן] על אחיו, והם חוטאים שמדברים עליו חינם".

בלשון חכמים משמשת המילה עניו במשמעות של 'שפל וסבלן', וכך פירש כאן רש"י:

4. רש"י

ענו - שפל וסבלן

ועל פי פירוש זה, כוונת הכתוב לומר ששמה שמע את דבריהם אך לא הגיב עליהם כיוון שהיה סבלן.

בדרך זו פירש הספרי, ובעקבותיו הרמב"ן, שמפרש:

5. המשך הרמב"ן

אבל בספרי (בהעלתך ק) רבי נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה עניו מאד, אלא שכבש משה על הדבר. יזכיר ענותנותו שסבל ולא ענס, והשם קנא לו

לאור הבנה זאת אנו מצפים אפוא שהנושא הנידון בסיפורנו יהא הערעור על מנהיגותו של משה או על מידותיו הטובות, בדומה לערעורם של קרח, דתן ואבירם, המאשימים את משה בהתנשאות בלתי-מוצדקת על קהל ה' (ט"ז, ג; שם יג).

כמוכּוּן, עצמתו של הערעור שונה מאוד בשני המקומות. אולם גם נושא זה לא יזכה לפיתוח בהמשך הסיפור.

יתרה מזאת: גם הקשר בין פסוקים אלו לבין הפסוק שלפניהם אינו ברור: מה לאישה הכושית שלקח משה ולהתנשאותו על אחיו בשל היותו נביא ה'?

ג. בדברי ה' לאהרן ולמרים בפסוקים ו-ח נידונה עדיפות נבואתו של משה ביחס לנבואתם שלהם וביחס לנבואתם של כל שאר הנביאים.

דברי ה' הללו, יש בהם חשיבות עקרונית ביחס לאופי שליחותו של משה, וחשיבות זו חורגת מגבולותיו של סיפורנו.

דברים אלו מתייחסים בבירור לפסוק ב שלעיל: מרים ואהרן השוו את נבואתם לזו של משה, ועל כך באה תוכחתו של ה' ומעמידה אותם על טעותם.

אולם יש לשים לב לדגש השונה בדבר ה':

אין הוא מוכיחם על שהאשימו את משה שלא בצדק בהתנשאות, בעוד שבאמת הוא העניו מכל אדם, אלא אך ורק על כך שהשוו את נבואתם לזו של משה.

אף נושא זה לא יזכה לפיתוח בהמשך הסיפור, ועל כן קשה לראות בו את הנושא העיקרי שלו.

ד. הנושא הנידון בהמשך הסיפור הוא צרעתה של מרים, והסיפור מסתיים בהוראת ה' למשה ובקיומה:

יד תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף.

טו ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים, והעם לא נסע עד האסף מרים.

סיום זה מעלה על הדעת מגמה של חיזוק שמירת דיני הצרעת, כנאמר בספר דברים:

6. דברים כ"ד, ח-ט

השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות, ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים כאשר צויתם תשמרו לעשות. **זכור את אשר עשה ה' א-להיך למרים, בדרך בצאתם ממצרים.** ופירש שם רשב"ם:

7. רשב"ם

השמר בנגע הצרעת - שאפילו הוא מלך כעוזה, לא יכבדוהו, אלא יסגירוהו וישלחוהו ובדד ישב 'ככל אשר יורו אתכם', שהרי תזכור 'את אשר עשה ה' א-להיך למרים' - שאף על פי שהייתה נביאה ואחות משה, לא חלקו לה כבוד אלא 'תסגר שבעת ימים'.

אלא שמגמה זו אינה מתקשרת כלל לנושאים הקודמים שנידונו בסיפור, ולכן נשאלת השאלה:

מהו נושאו ועיקרו של סיפורנו, היוצר מנחה משותף לכל העניינים הנידונים בו?

ב. מנחה הסיפור מבהיר את נושאו

הרב אלחנן סמט מציע לנסות ולהגדיר את נושאו של סיפורנו מתוך בחינת המבנה של הסיפור.

כדרכו הרב סמט מציע לחלק את הסיפור לשתי מחציות שוות פחות או יותר.

בד"כ את נקודת החצייה ניתן לזהות על פי מקומה של התפנית הדרמטית במהלך העלילה, ונשאלת השאלה: היכן מתרחשת תפנית כזו במהלך סיפורנו?

בשני מקומות בסיפורנו מתוארת פעילות א-לוקית נמרצת.

הראשונה היא בפסוק ד - בתיאור התערבותו הפתאומית של ה' בסיפור:

ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים: צאו שלשתכם אל אהל מועד.

הפעילות האחרת מתוארת בפסוק ט - עם הסתלקות ה' מן האירוע:

ויחר אף ה' בס וילך.

לדעת הרב סמט המפנה שבפסוק ט' מהווה את התפנית הדרמטית בסיפורנו, מפני שבעוד הופעת ה' הפתאומית בפסוק ד' גוררת אחריה דברי תוכחה (בפסוקים ו-ח) שלהם או שלכמותם ציפינו עוד מסוף פסוק ב' שבו נאמר "וישמע ה' ", הרי שהסתלקותו בחרי אף בפסוק ט' גוררת תוצאה דרמטית ובלתי-צפויה - "והנה מרים מצרעת כשלג".

לכן מציע הרב סמט לחלק את הסיפור לשתי מחציות שוות - שמונה פסוקים כל אחת א'-ח' ו ט'-ט"ז.

את הנושא של המחצית הראשונה של הסיפור (פסוקים א-ח) קל יחסית לזהות על פי סגנונה של המחצית - שכן היא פותחת ומסיימת כמעט באותן מילים:²

א **ותדבר מרים ואהרן במשה...**

ח **ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה?**

כלומר הפסוק הפותח את הסיפור קובע את העובדה המכרעת ביחס למחציתו הראשונה:

מרים ואהרן דיברו במשה (בגנותו).

² 'סיים במה שפתח' היא דרך נפוצה במקרא לתחם יחידה ספרותית. אף דבר זה מלמד שהבחנה שעשינו בין שתי מחציות הסיפור נכונה היא.

ולכך השיבו הקב"ה: אם היא תירפא מיד, לא תהא נזופה אפילו יום אחד.

כלומר את תשובתו השלילית (לפחות באופן זמני) של ה' למד חזקוני מהוראת ה' למשה בפסוק י"ד: "תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף".

כזכור דינו של המצורע לשבת מחוץ למחנה הוא רק בעוד נגעו בו שנאמר:

11. ויקרא י"ג, מה-מו

והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים...

כל ימי אשר הנגע בו יטמא, טמא הוא, בדד ישב מחוץ למחנה מושבו.³

כלומר אם מרים יוצאת מחוץ למחנה לשבעה ימים, משמע שבאותם שבעה ימים עדיין הייתה מרים מצורעת, וביחס אליהם לא נתקבלה תפילתו של משה.

אלא, שניסיון להתאים את סיפורנו לדיני המצורע שבספר ויקרא מעורר קושי.

בסיפורנו נאמר "תסגר שבעת ימים".

המונח 'הסגרה' ביחס למצורע ומשך זמנה של הסגרה זו - שבעה ימים - הוזכרו פעמים אחדות בויקרא י"ג לדוגמא:

12. ויקרא י"ג ד'

ואם בהרת לבנה הוא... והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים. (ושבו בפסוקים ו, כא, כו, לא, לג.)

אלא שדין ההסגרה נאמר דווקא ביחס למי שיש בו סימנים שעשויים להפוך לצרעת, והוא נועד לאפשר לכוהן לבחון את התפתחות המראה בגופו של הנבדק לאחר שבעה ימים (או לאחר שבעה ועוד שבעה). לכן הצורך בהסגרת מרים, שהייתה מצורעת ודאית, אינו מובן.

חז"ל גם מעלים קושי נוסף:

כדי לטמא את המצורע יש צורך בקביעה של הכוהן כי המצורע טמא;

אולם לפי אחת הדעות 'אין אדם רואה בנגעי קרוביו', ואם כן לא יכלו אהרן או אחד מבניו לטמא את מרים.

מי אפוא טימא אותה כמצורעת?

מתוך שאלה זו מגיע הספרי במקומו (פסקה קה) למסקנה:

13. הספרי פסקה קה

תסגר - הקב"ה הסגירה, והקב"ה טימאה, והקב"ה טיהרה.

ונראה שכוונת הספרי כי לא היה כאן הליך רגיל של צרעת, כזה שנצטוונו עליו בפרשות תזריע ומצורע, אלא צרעתה של מרים ודיניה נקבעו ישירות על ידי ה'.

על פי הבנה זאת, ניתן אולי לפרש שה' אמנם קיבל את תפילתו של משה וריפא את מרים מצרעתה בה בשעה שמשה ביקש זאת, אולם הוא קבע דין של 'הסגרה' למרים.

ואין זו אותה הסגרה של מי שצרעתו מסופקת, אלא טעמה אחר כמו שנאמר בפסוק י"ד:

ואביה ירק ירק בפניה - הלא תכלם שבעת ימים!

כלומר צרעתה של מרים, **אף שהייתה לרגע בלבד**, הרי היא כיריקת האב בפני בתו, מעשה שנועד להכלים את פניה של הבת שחטאה לאביה וגורם להסתרתה מפני הבריות למשך שבעה ימים.

הפסוק החותם את המחצית הזו הופך עובדה זו לשאלת תוכחה נמרצת: אין זו השאלה הפשוטה 'מדוע דיברתם במשה', אלא "מדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה?" - כיצד העזתם לעשות דבר כה חמור - לדבר בעבדי במשה?!

לאור זאת מסביר הרב סמט שנושא המחצית הראשונה של סיפורנו הוא **חטאם של מרים ואהרן** שדיברו במשה **ותוכחת ה' להם** על שעשו כן.

ותתי הפסקאות של מחצית זו הם: **(ראה מקור 14)**

א. א-ג הדיבור במשה ואי-צידוקו

ב. ד-ה הופעת ה': כינוס שלושת האחים והפרדת

השניים ממה

ג. ו-ח תוכחת ה' לאהרן ולמרים

נושאה של המחצית השניה הוא **עונשה של מרים**, שנראה כי חטאה במחצית הראשונה היה חמור יותר מזה של אהרן.

וכך שנינו בספרי:

8. ספרי כאן (צט)

"ותדבר מרים ואהרן במשה - מלמד ששניהם דיברו בו, **אלא שמרים פתחה בדבר**, שלא הייתה מרים רגילה לדבר בפני אהרן...".

הרב סמט מעיר שהספרי אינו לומד 'שמרים פתחה בדבר' מכך שהפועל 'ותדבר' מתייחס אליה, שכן פסוק זה מנוסח בדרך המקובלת במקרא:

כשיש שני נושאים, הפועל הפותח את המשפט יתאים בדרך כלל לנושא הראשון מבחינת המין והמספר (שופטים ה', א 'ותשר דבורה וברק');

ואדרבה: מן המילים 'ותדבר מרים ואהרן במשה' לומד הספרי "ששניהם דיברו בו".

הספרי לומד 'שמרים פתחה בדבר' מכך שהיא קודמת בפסוק לאהרן אחיה בעוד שבדרך כלל 'לא הייתה מרים רגילה לדבר בפני אהרן'.

גם הנושא שבו דיברו מרים ואהרן - "על אדות האשה הכשית אשר לקח" - רומז להיבט נשי בדיבור במשה.

לעומת זאת למד ראב"ע את אשמתה של מרים מן הפועל 'ותדבר':

9. ראב"ע

"ותדבר מרים - היא דיברה, גם אהרן הסכים או החריש".

עונשה של מרים נידון הן בפסקה הפותחת מחצית זו, בפסוקים ט-י - "והנה מרים מצרעת כשלג" -

והן בפסקה המסיימת, יד-טז, "ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים".

בין שתי פסקות אלו מצויה תפילתו של משה על אחותו:

(יג) "א-ל נא רפא נא לה". האם תפילתו הועילה?

חזקוני פירש את תפילתו של משה בעקבות תרגום אונקלוס:

10. חזקוני

- "א-להא, בבעו [בבקשה], אסי כען יתה [רפא כעת אותה]" את כפילות התיבה 'נא' בתפילת משה הוא מבאר

"הראשון לשון בקשה, והשני לשון עכשיו".

ומה השיבו ה' על כך? הנה דבריו:

³ ומאידך, כאשר רואה הכהן כי "נרפא נגע הצרעת" הוא מטהר את המצורע באמצעות שתי ציפורים ועץ ארז ואזוב ושני תולעת והמצורע רשאי לבוא אל המחנה, אך הוא עדיין יושב מחוץ לאוהלו שבעה ימים (ויקרא י"ד, א-ח).

בדיבורו הראשון רב ה' את ריבו של משה, בלא שמשו עצמו יהיה מעורב בכך (שהרי הוא מצוי בנפרד משני אחיו). במהלך המחצית השנייה מתברר שמשו עצמו, שהוא "ענו מאד", מחל על כבודו בלב שלם וצעק אל ה' כי ירפא את מרים אחותו.

אלא שבעוד ש"הרב שמחל על כבודו - כבודו מחול", שכן התורה שלמד שלו היא⁴, והוא רשאי למחול על הכבוד המגיע לו בגינה, נראה כי נביא שמחל על כבודו - אין כבודו מחול, שכן הנבואה היא שליחות המוטלת עליו מאת ה', ואין היא שייכת לנביא עצמו.

דבר זה נרמז כבר בתוכחתו של ה' לאהרן ולמרים (ז-ח): "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא... ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה".

בפסוק זה מדמה ה' את משה לעבד שאדוניו סומך עליו בכול ומפקיד בידו את ניהול ביתו ועל פיו יישק כל דבר, כעין מה שנאמר בעבדו של אברהם (בראשית כ"ד, ב) שהוא "זקן ביתו המשל בכל אשר לו".

והנה, "עבד מלך - כמלך", ואין הוא יכול למחול על כבוד שאינו שלו.

לכך בדיוק רומז ה' בתשובתו למשה על צעקתו: אין לפטור את מרים בלא כלום.

היא פגעה בכבוד 'אביה' שנוף בה נזיפה חמורה. אף ביחסים שבין בני אדם אין נזיפה כזו של אב בבתו עוברת בלא רושם, קל וחומר ביחס שבין ה' למרים.

לעיל הסברנו שיריקתו של ה' בפניה של מרים היא הצרעת שלקתה בה, אולם סוף סוף צרעת זו אינה אלא עונש על דברה במשה.

נמצא שהקב"ה הוא שתובע כאן את עלבוננו על כך שדיברו במשה עבדו.

הוא מוכן להקל בעונשה של מרים על פי בקשת עבדו, העניו מכל אדם, ולרפא את מרים מצרעתה, אך אין הוא מוכן לבטל כל רושם של הפגיעה שפגעו בעבדו הנאמן.

נמצא אפוא כי הדיבור של ה' אל משה בסוף המחצית השנייה מבאר את מה שרק נרמז בדיבורו לאהרן ולמרים סוף המחצית הראשונה.

נדון עתה בהקבלות שבין החלקים הפותחים את שתי המחציות (פסקות א-ב שבכל מחצית).

1. פסקה א במחצית הראשונה מתארת את החטא, ואילו מקבילתה במחצית השנייה מתארת את העונש. האם קיימת זיקה בין החטא לעונשו?

חז"ל תפסו את הצרעת כעונש קבוע על חטא לשון הרע, יותר מאשר על עברות אחרות.

(הערה: בסיפורנו ניתן אולי להצביע על 'מידה כנגד מידה' מיוחדת: דיבורה של מרים במשה היה 'אודות האישה

⁴ כדברי רב יוסף ורבה במסכת קידושין לב ע"א וע"ב. את שייכותה של התורה לחכם שלמד אותה למד רבא מן הפסוק (תהילים א', ב) "ובתורתו יהגה יומם ולילה", ורש"י שם פירש את כוונת הדרשה: "כי אם בתורת ה' חפצו, ובתורתו יהגה יומם ולילה" - בתחילה היא נקראת 'תורת ה', משלמדה וגרסה היא נקראת 'תורתו'.

כך צריכה אף מרים להסתתר מעיני הבריות שבעה ימים כביטוי לכלימתה מחרון אף ה' שגרם לה צרעת רגעית. על פי פירוש זה מנסח הרב סמט את נושאה של המחצית השנייה של סיפורנו באופן הבא: עונשה של מרים והמתקתו בעקבות תפילתו של משה עליה.

אף במחצית השנייה ישנן שלוש פסקות:

- א. ט-י הסתלקות ה' ועננו והצטרעותה של מרים
 ב. יא-יג בקשת אהרן ממשו וצעקת משה אל ה' שירפא את מרים
 ג. יד-טז המתקת העונש: היסגרות מרים מחוץ למחנה שבעה ימים

לאור דברינו עד עתה נמצא שנושא סיפורנו הוא אפוא תורת הגבול ('החטא ועונשו').

אולם בסיפורנו נכון יהיה להגדיר את נושאה של כל מחצית בדרך מורכבת במקצת:

מחצית א (א-ח) החטא והתוכחה
 מחצית ב (ט-טז) העונש והמתקתו

ג. הקבלת שתי המחציות של הסיפור

מבנהו של הסיפור כבנוי משתי מחציות שוות מאפשרת לנו להקביל את המחציות זו לזו. מה מלמדת אותנו הקבלת המחציות של סיפורנו?

ראשית, הבה נציב את הנושאים הנידונים בכל מחצית אלו מול אלו:

14. הקבלת שתי המחציות של הסיפור

	מחצית א	מחצית ב		
א	א-ג דיבורם של מרים ואהרן במשה	ט-י הסתלקות ה' ועננו והצטרעות מרים		
ב	ד-ה הופעת ה' ועננו באוהל מועד וויעודו עם האחים	יא-יג בקשת אהרן ממשו על מרים וצעקת משה אל ה' שירפאנה		
ג	ו-ח תוכחת ה' לאהרן ולמרים	יד-טז ה' ממתיק את עונשה של מרים		

הפסקה השלישית בכל מחצית מכילה את דבר ה', המצוי בזיקה אל מה שהתרחש בראש אותה מחצית:

במחצית א מוכיח ה' את אהרן ומרים על שדיברו במשה כמתואר בראש הסיפור;

במחצית ב מצווה ה' על משה שמרים תיסגר מחוץ למחנה שבעה ימים, וציווי זה מתייחס לצרעת שמרים לקתה בה בראש המחצית הזו, הנמשלת בדבר ה' ליריקת האב בפני בתו.

נשאלת השאלה: האם יש קשר בין שני דיבוריו הגדולים הללו של ה' בסיפורנו?

לכאורה אין קשר: הדיבור הראשון מכוון אל אהרן ומרים ומוכיחם על פגיעתם בכבודו של משה ('מדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה'), ואילו הדיבור השני מכוון אל משה ועוסק בכבודו של ה' ('ואביה ירק ירק בפניה').

אולם במחשבה שנייה מסתבר ששני הדיבורים הללו קשורים.

כלומר ה', שהכול צפוי לפניו, הכין את הדבר הזה מראש, ובכך לימד את אהרן ואת מרים לקח כפול, המאשר בשפת המעשים את הנאמר במחצית הראשונה בלשון כללית:

א. "והאיש משה ענו מאד..." - דבר ענוותו של משה (שנאמר לנו הקוראים בלשון התורה, אך לא נשמע באוזני אהרן ומרים) מומחש בהיענותו המיידית לדברי אהרן ובצעקתו אל ה' שירפא את מרים;

ב. היענות ה' לתפילתו של משה לימדה את אהרן ואת מרים כי משה הוא נאמן ביתו של ה', וה' מקבל את תפילתו בכל עת.

מעין הדברים הללו כתב רמב"ן בתשובתו השנייה לשאלה הנידונה, וזה לשונו:

18. רמב"ן

"וטעם 'צאו שלשתכם... ויקרא אהרן ומרים' - כי רצה שיהיה משה שם... ויהיה מצוי להם, שלא ימחול ה' להם רק על ידו כאשר יתחננו אליו ויתרצה להם".

4. אולם את פסקה ב במחצית השנייה יש להקביל בעיקר לפסקה א במחצית הראשונה. ההקבלה בין שתי פסקות אלו היא הקבלה ניגודית.

בראש הסיפור משולש היחסים בין האחים הוא מעין זה:

- **מרים** - היא המדברת העיקרית במשה;
- **אהרן** - "הסכים או החריש" (כדברי ראבי"ע), על כל פנים הוא משתייך לדיבורה של מרים כנגד משה;
- **ומשה** - מושא הדיבורים הללו, שכמסתבר לא נכח בהם - עליו נאמר שהוא "ענו מאד", ובכך נקבעת דמותו כמי ששותק, כמי שגם לו ידע את מה שדיברו עליו לא היה מקפיד כלל.

לעומת זאת משולש היחסים בפסקה ב במחצית השנייה הוא:

- **מרים** - המדברת באחיה, שותקת עתה ואינה מוציאה מפיה מילה, אולי מפני מה שהסביר הנצי"ב:
19. הנצי"ב על פס י'
"היא מבוהלת ונאלמת דומייה מרוב צער";

- **אהרן** - שותפה המשני של מרים לדיבור במשה - עובר עתה אל משה והוא מייצג בפניו גם את אחותו בבקשתו ממשה "אל נא תשת עלינו חטאת..." ובבקשתו שיפעל למען מרים;
- **ומשה** - העניו והשתקן - 'צועק' עתה אל ה' ומבקש שירפא את מרים. מי ש'דיברו בו' הוא הצועק עתה בלא כל שהייה ובלא לבקש חשבונות, ובכך הוא מגלה את ענוותו ואת היותו גומל טובה תחת רעה.

היפוך זה במעמדם של שלושת האחים בתוך משולש היחסים ביניהם מבטא את התיקון שיצר העונש בתפיסתם של אהרן ומרים את משה אחיהם.

⁵ נראה שהיחס העיקרי בין שתי הפסקות הראשונות במחצית א לשתיים שבמחצית ב הוא כיאסטי: פסקה א במחצית הראשונה מקבילה הקבלה ניגודית לפסקה ב בשנייה, כפי שביררנו עתה - שתיהן עוסקות במשולש היחסים בין מרים, אהרן ומשה; פסקה ב במחצית הראשונה מקבילה לפסקה א במחצית השנייה, כפי שביררנו בסעיף 2 לעיל - שתיהן עוסקות בהופעת ה' בסיפור ובסתלקותו ממנו.

הנושית אשר לקח'. בלא להיכנס בינתיים לפירושים השונים של כוונת מרים בדבריה, נסתפק בכך ש'כושית' היא אישה שחורה, ועונשה של מרים היה בהפיכתה למצורעת **כשלג'** - ללמדך שלבן עשוי להיות גרוע בהרבה מן השחור).

2. הסתלקות ה' ועננו מאוהל מועד במחצית השנייה מקבילה הקבלה ניגודית להופעתו הפתאומית במחצית הראשונה: ד ויאמר ה' פתאום... ט ויחר אף ה' בס וילך ה וירד ה' בעמוד ענן ויעמד י והענן סר מעל האהל... פתח האהל...

אלא שהופעתו במחצית הראשונה נועדה להשמיע דבר תוכחה, ואילו הסתלקותו במחצית השנייה נועדה להעניש.

3. למה עלינו להקביל את פסקה ב במחצית השנייה - את פסוקים יא-יג, שבהם נאמרה בקשת אהרן ממשה על מרים ותפילתו של משה עליה שתירפא?

ראשית יש לבחון את הקשרים בינה לבין מקבילתה - פסקה ב במחצית הראשונה. בפסקה זו מצווה ה' שני ציוויים שונים:

הראשון (פסוק ד) - "צאו שלשתכם אל אהל מועד"; ואחר שנתקיים ציווי זה וענן ה' עמד פתח אוהל מועד בא הציווי השני (פסוק ה) - "ויקרא: אהרן ומרים! ויצאו שניהם".

רש"י בעקבות הספרי במקומנו נתקשה בשאלה:

15. רש"י

"מפני מה משכן והפרידן ממשה?"

רש"י הביא שתיים מתשובות הספרי: הראשונה -

"לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו, וכולו - שלא בפניו";

כלומר, כיוון שדברי התוכחה המיועדים לאהרן ולמרים כוללים שבח גדול למשה - אין לאמרם בפניו; "דבר אחר: שלא ישמע בניזפתו של אהרן";

- דבר שהיה מצער את משה מאוד.

חזקוני מביא תשובה נוספת של הספרי:

16. החזקוני

"שלא יאמרו ישראל: אף משה עמהם בכלל הכעס".

אלא שעל פי כל התשובות הללו יש להפוך ולשאול: אם כן, מדוע קרא ה' למשה מלכתחילה בציווי הראשון?

אם אינו אמור לשמוע את תוכחת ה' לשני אחיו, מדוע נצטוו לצאת עמם אל אוהל מועד, כך שאחר כך יצטרך ה' להפרידם מעליו?

ספורנו עונה על כך (והיא תשובתו הראשונה של רמב"ן) כי:

17. ספורנו

"רצה שידע משה טוב הא-ל יתברך, המקפיד על כבודו", אך נראה לעניות דעתנו שתשובה זו אינה מספקת.

התשובה המספקת נמצאת בפסקה המקבילה במחצית השנייה:

כאשר פנה אהרן אל מרים, ולהפתעתו מצאה שהיא מצורעת, היה מזומן לו משה אחיו בסמוך, ואהרן יכול היה לבקש את מחילת משה על "אשר נואלנו ואשר חטאנו" וכן לבקשו לעשות לרפוייה של מרים. ומשה אכן נענה מיד והתפלל על אחותו, עד שזכה להמתיק את עונשה.

הרקע לדעתם של חז"ל כי משה פרש מציפורה אשתו מורכבת מראיות מן הפסוקים ומשיקול הדעת. ביאת האישה אל אשתו מטמאת את שניהם, כנאמר:

22. ויקרא ט"ו, יח

"וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אִתָּהּ שֹׁכֵבֶת זָרָה, וְרָחֲצוּ בָמִים וְטָמְאוּ עַד הָעֶרֶב."

הטמא אינו ראוי לקבל נבואה, ועל כן נצטוו ישראל לפני התגלות ה' במעמד הר סיני:

23. שמות י"ט, ט"ו

היו נכונים לשלשת ימים, אל תגשו אל אישה.

לאחר סיום השמעתם של עשרת הדיברות ניגשו ישראל אל משה וביקשו שלא להוסיף עוד לשמוע את קול ה', והסמיכו את משה להמשיך ולקבל את מצוות ה' בעבורם (שמות כ', יד-יז; דברים ה', יט-כג).

דבר זה התקבל על דעתו של משה, ואף ה' אישר אותו, כנאמר:

24. דברים ה', כד-כז

שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך, היטיבו כל אשר דברו... **לך אמר להם שובו לכם לאהליכם. ואתה פה עמד עמדי** ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם...

וכך מתארת הברייתא את הדברים:

25. מסכת יבמות טב ע"א

שלושה דברים עשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום: פירש מן האישה... אמר: ומה ישראל, שלא דיברה עמהם שכינה אלא לפי שעה, וקבע להם זמן, אמרה תורה 'אל תגשו אל אשה', אני, שמיוחד לדיבור בכל שעה ושעה, ולא קבע לי זמן, על אחת כמה וכמה! והסכימה דעתו לדעת המקום, שנאמר: 'לך אמר להם שובו לכם לאהליכם, ואתה פה עמד עמדי'.

מהי משמעות דבר ה' 'לך אמר להם שובו לכם לאהליכם'?

על רקע האיסור שקדם להתגלות ה' לישראל - "אל תגשו אל אישה" - אין משמעו אלא 'שובו לנשיכם ולחיי המשפחה הרגילים' (וכך פירש זאת רש"י בפירושו לברייתא).

ואם כך הדבר, הרי הניגוד בין שני חלקי הפסוק - 'להם אמור שובו לאהליכם, ואילו אתה פה עמוד עמדי' - משמעו שמשה ממשיך להיות אסור בקרבה אל אישה, כי לגביו התגלות ה' ונתינת המצוות הולכות ונמשכות.

אמנם אין כאן מקור לאיסור מפורש על משה שגם ברדתו מן ההר לא יקרב אל אישה;

אולם רמז יש כאן, ואת המסקנה לפרוש מן האישה הסיק משה מדעתו, שהרי עליו להיות מוכן לדיבור ה' בכל שעה, ואינו יודע מתי יתגלה אליו ה'.

במצב זה חיי אישות אינם אפשריים, ועל כן פירש משה מציפורה אשתו.

היתרון הגדול בפירושם של חז"ל והמפרשים ההולכים בעקבותיהם בסיפורנו הוא בקשר שבין פסוק א לפסוק ב: מרים מתרעמת על הזנחתה של אשת משה בידי בעלה - אחיה של מרים - ואינה רואה בנבואתו של משה צידוק לכך;

ד. מי היא האישה הכושית - מחנה הסוברים שהיא ציפורה לאחר שביררנו את מבנה הסיפור השלם מכמה היבטים, הבה נתרכז במחצית הראשונה שלו, שיש בה כמה קשיים.

הראשון שבהם הוא שחטאם של מרים ואהרן מבואר בלשון הכתוב: הם 'דיברו במשה'. אולם מהו שורש חטאם? מה הביא אותם לדבר במשה?

במילים אחרות:

מהי נקודת המוצא של הסיפור, שממנה הוא הולך ומתפתח?

נקודת המוצא של הסיפור היא הדיבור של מרים ואהרן במשה "על אדות האישה הכושית אשר לקח".

אולם נקודת מוצא זו מעורפלת ביותר:

העובדה שיכולנו לעסוק בסיפור כולו עד עתה מבלי להיזקק לפסוק זה מעוררת קושי.

מה תרומתו של פסוק א לסיפור השלם?

מה היה חסר הסיפור בלעדיו?

ובהקשר זה יש להעלות כמובן גם את השאלה שכבר שאלנו בסעיף א לעיל:

כיצד מתקשר הפסוק הזה לדברים שאמרו אהרן ומרים מיד בסמוך בפסוק ב - "הרק אך במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר"?

המפרשים הראשונים נחלקו מחלוקת גדולה מי היא 'האישה הכושית' שעליה מדובר, ובהתאם לכך נחלקו גם בטיב הביקורת שיש בדברים אלה על משה.

המחנה הגדול מבין המפרשים הראשונים הסכים עם דעת חז"ל במדרשיהם ש'האישה הכושית' אינה אלא ציפורה, ואהרן ומרים ביקרו את משה על כך שעזב את ציפורה אשתו.

אלא שחז"ל והמפרשים ההולכים בדרכם הפקיעו את המילה 'כושית' מפשוטה ופירושה בדרכים שונות, המתרחקות מן הפשט ברב או במעט.

לדוגמה ברש"י מובאים שלושה פירושים המתאמצים לבאר כיצד 'כושית' פירושו 'יפה':

20. רש"י

1. "האשה הכושית - מגיד שהכול מודים ביופיה, כשם שהכול מודים בשחרותו של כושי".

2. "כושית - בגימטרייה: יפת מראה". גימטרייה זו מבוססת על 'כושית' מלא, אך במקרא הוא חסר.

3. "האשה הכושית - על שם נזיה נקראת כושית, כאדם הקורא את בנו נאה 'כושי' כדי שלא תשלוט בו עין רעה".

על כך מעיר כאן ראב"ע כי אמנם מצוי במקרא לשון סגי נהור, אבל:

21. ראב"ע

"לא ייתכן שנקרא שם שהוא לשבת, להפכו לגנאי".

אמנם בימי חז"ל ובימי רש"י ובמקומם השימוש בלשון סגי נהור היה רווח "כדי שלא תשלוט בו עין רעה", אך אין ראייה שגם במקרא חששו לכך.

31. האלשיך

הכיתוהו לאמור: למה פירש ממנה? אם על אודות היותה כושית וכעורה הלא... כי אישה כשית לקח', ואם על היותה נביא - הלא גם בנו דיבר ה'!

הנושא המדובר והמבוקר בפייהם של מרים ואהרן הוא אפוא פרישתו של משה מאשתו, ופסוקים א וב מציינים שני הסברים אפשריים למעשהו של משה - וממה נפשך אין להצדיק את מעשהו:

אם מחמת היותה כושית - מה חידוש יש בכך? הרי כשלקחה הייתה כזאת;

ואם מחמת היותו נביא - מה הפרש יש בינו לבינם? הרי גם הם נביאים, ולא פירשו מבני זוגם.

נספח - האישה הכושית היא... מלכת כוש

המחנה השני של פרשנינו הראשונים מצומצם מאוד: בודדים הם הסוברים כי האישה הכושית שבה מדובר איננה ציפורה, אשתו המוכרת לנו של משה, אלא אישה אחרת מארץ כוש (היא סודן או אתיופיה).

הקדום ביניהם הוא רשב"ם, התולה את פירושו בחיבור מאוחר יחסית בשם 'דברי הימים של משה רבנו'.⁷

בספר זה מסופר כי בעת שברח ממצרים, עוד בטרם הגיע למדין, הצטרף משה למלך אחד בשם קינקנוס בעת שהלה צר על כוש. כשמת קינקנוס נועצו עבדיו להמליך עליהם את משה, וכאן מסופר: "וייתנו לו למשה הגבירה אשת קינקנוס, ויזכור משה את ברית ה' א-לוהיו ולא קרב אליה, וישם חרב בינו לבינה ולא חטא עמה... והימים אשר מלך משה על כוש ארבעים שנה".⁸

בסופו של דבר מסופר שם כי משה הוסר ממלכותו, עזב את כוש והלך למדין.

סיפור פנטסטי זה איננו קשור כלל בעניין 'האישה הכושית' שבפרשתנו.⁹

רשב"ם הוא שקישר בין דברי מרים בפרשתנו לבין הסיפור המוזר ההוא:

32. רשב"ם

הכשית - שהיא ממשפחת חם.

כי אשה כשית לקח - כדכתיב בדברי הימים דמשה רבנו, שמלך בארץ כוש ארבעים שנה ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה, כמו שכתוב שם, והם [אהרן ומרים] לא ידעו כשדיברו בו שלא נזקק לה. זהו עיקר פשוטו.

⁷ חיבור קצר זה נדפס לראשונה בקושטא רע"ז (1516) ולאחרונה בבית המדרשי של ילינק חלק ב עמ' 1-11 וביאוצר המדרשים של אייזנשטיין חלק ב עמ' 361-357. פרופ' אביגדור שגן הוציא מהדורה מדעית של חיבור זה, המבוססת על כתבי יד, והקדים לה מבוא מלומד (דברי הימים של משה - לשאלת זמנו, מקורותיו וטיבו של סיפור עברי מימי הביניים, 'הספרות' 24 (1977) עמ' 116-100). האזכור הקדום ביותר של חיבור זה הוא בספר הערוך, ולדעת שגן הוא נתחבר במאה העשירית או האחת-עשרה.

⁸ ציטטנו מנוסח הדפוס. במהדורת שגן על פי כתבי יד הנוסח שונה, ושם הטעם לכך שמשה לא קרב אל מלכת כוש הוא "השבועה אשר השביע אברהם את אליעזר עבדו: לא תיקח אישה לבני מבנות כנען, וגם יצחק עשה כן... ויצוהו ויאמר לו [ליעקב] לא תתחתן בבני חם...".

⁹ אם בכלל יש צורך לבאר את הרקע להיווצרותו, נראה שהרקע הוא פער הזמן שבין בריחתו של משה מבית פרעה בהיותו בחור צעיר לבין היותו בן שמונים שנה בדברו לראשונה אל פרעה (שמות ז', ז). התורה אינה מספרת על הקורות את משה במשך שישים השנים הללו דבר מלבד זאת שישב בבית רעואל ורעה את צאנו ושולדו לו שם שני בנים.

ועל כך באים דברי אהרן ומרים "הרק אך במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר", ומוסיף רש"י על פי הספרי:

26. רש"י

"ולא פירשנו מדרך ארץ [=מחיי משפחה]".

את הפרישה של משה מחיי אישות מחמת היותו נביא רואים שני אחיו כהתנשאות, אך באמת "האישה משה ענו מאד...". מסתבר שלא 'התנשאותו' של משה כשלעצמה מביאה אותם לדבר בו, אלא הפגיעה בזכויותיה האנושיות של הגיסה ציפורה היא שמפריעה להם, ובייחוד למרים.

רשב"ם מקשה על פירוש זה שתי קושיות:

27. רשב"ם

אם בשביל ציפורה דיברו, מה צורך לפרש כי אשה כשית לקח', וכי עד עתה לא ידענו כי ציפורה מדינית היא?

ועוד תשובה [=קושיה]: כי לא הייתה [ציפורה] כושית, כי כוש מבני חם הוא, ומדין מבני קטורה אשר ילדה לאברהם.

שני פרשנים, ראב"ע ואלשיך, הלכו בדרכם של חז"ל וזיהו את האישה הכושית עם ציפורה, אך ניסו לענות על שאלותיו אלו של רשב"ם תוך ניסיון לבאר את המילה 'כושית' כפשוטה. כך פירש ראב"ע:

82. ראב"ע

והישר בעיניי שזו הכושית היא ציפורה, כי היא מדינית, ומדינים הם ישמעאלים, והם דרים באוהלים... ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל, וציפורה הייתה שחורה ודומה לכושית... והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם ציפורה רק בעבור שאיננה יפה.

כיצד יפרש ראב"ע את המילים "כי אשה כשית לקח"?

אלשיך ביאר את כוונתו:

29. האלשיך

הוכיחוהו [מרים ואהרן] לאמור: למה פירש ממנה? אם על אודות היותה כושית וכעורה, הלא מעת ליקוחיה ראוי היה לשים לבו על זה, ולא עתה! וזהו 'כי אישה כשית לקח' [בעבר].

השאלה האחרת שצריכים ראב"ע ואלשיך (ההולך בעקבותיו בלא להזכירו) לענות עליה היא כיצד מתקשר פסוק א לפסוק

ב.

על כך משיב ראב"ע:

30. ראב"ע

ויאמרו הרק אך במשה - הביאה ראייה כי לא עשה זה [משה] לקדושת ה', כי הם [מרים ואהרן] היו נביאים ואין המשכב אסור להם.

ואם כן מוכח כי סיבת פרישתו של משה מאשתו היא "בעבור שאינה יפה" - מפני היותה 'כושית', שחורת עור.⁶

אלשיך מתון יותר בקישור שהוא עושה בין פסוק א לפסוק ב:

⁶ לפי פירושם של חז"ל (ושל רש"י) כי 'כושית' פירושו 'יפה', הקישור בין הפסוקים הפוך מזה שבדברי ראב"ע: הרי משה לקח אישה יפה, ואם כן אין תלות את פרישתו ממנה בכך שהיא מגונה בעיניו ביופיה; מדוע אם כן פירש ממנה? מוכח מכאן שעשה זאת מפני היותו נביא, ועל כך הם אומרים: הרי גם אנו נביאים "ולא פירשנו מדרך ארץ".

"ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו".

לפיכך מופלאים דברי גאון הפשט רשב"ם, שלא רק שהוא תולה את פירושו בספר המפוקפק הזה אלא גם מוסיף כי 'זהו עיקר פשוטו'.

יתר על כן, במקום אחר רומז רשב"ם עצמו לספר הזה ופוסל אותו כמקור פרשני בעל סמכות: את הפסוק (שמות ד', יא) "כי כבד פה וכבד לשון אנכי" הוא מפרש

"אינני בקי בלשון מצרים... כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים",

והוא שולל את הפירוש כי משה מגמגם היה:

וכי אפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו? ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים, ואין לחוש לספרים החיצוניים.

ומבאר דוד רזין, מהדירו של פירוש רשב"ם, כי כוונתו לספר דברי הימים של משה, שבו מסופר כיצד הפך משה הילד למגמגם בעת שהכניס גחלת אל פיו.¹¹

נראה שקדם את רשב"ם בקישור הזה התרגום הארמי המדרשי לתורה המכונה תרגום יונתן.¹⁰

וכך נאמר שם (בתרגום לעברית על פי מהדורת ריזר):

33. תרגום יונתן

וידברו מרים ואהרן במשה דברים בלתי-הגונים על אודות האישה הכושית אשר השיאו הכושים למשה בברחו מפני פרעה והרחיקה [משה]. כי לאישה השיאו לו את מלכת כוש והוא התרחק ממנה.

ובכן, מהי הביקורת שיש למרים ולאהרן על משה? בפירוש דעת זקנים מבעלי התוספות, המאמץ פירוש דומה, הושלם הפירוש הזה:

34. דעת זקנים מבעלי תוספות

ולכך אמרו: אך במשה דיבר ה'! כלומר, וכי בשביל שדיבר עמו הקב"ה נתגאה שלא רצה ליקח אישה מבנות ישראל, הלא גם בנו דיבר ולא נתגאנו בכך. ונראה שעל אותה מלכה שלקח היו אומרים כן, כי מציפורה [כלומר: ביחס לציפורה] - בורח היה מפני פרעה, ואנוס היה.

ההבחנה שעושה פירוש זה בין ציפורה לבין מלכת כוש אינה ברורה:

אם מסתמכים על ספר דברי הימים של משה, הרי שגם בכוש שהה משה בעת שברח מפרעה!

ומלבד זאת אין מובן מה ראו מרים ואהרן בשעה זו לחזור אל פרשה כה רחוקה בחייו של משה:

הרי הוא עזב את כוש ואת 'האישה הכושית' שנים רבות לפני שבא אל אחיו במצרים כדי לגאול אותם משעבודם, ומדוע עלתה לפתע פרשה רחוקה זו?

כל זאת, כמובן, לשיטתם של הפרשנים הללו, שראו בספר דברי הימים של משה רבנו חיבור מוסמך, שניתן להתחשב בדבריו כשבאים לפרש את דברי התורה.

אולם באמת אין אנו יודעים מי חתום על ספר זה, מתי בדיוק נתחבר ומה הם מקורותיו, ואף לו ידענו כל זאת, אין הוא יוצא מגדר דרשות רחוקות שאין בינן לבין פשוטו של מקרא דבר.

וכבר דחה ראב"ע בכמה מקומות בפירושו את הספר הזה בשתי ידיים וכתב:

35. ראב"ע שמות ב', כד

"ואשר כתוב בדברי הימים דמשה - אל תאמין. וכלל אומר לך: כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו, ואף כי [=וכל שכן אם] יש דברים שמכחישים הדעת הנכונה"

(את זאת כתב ראב"ע שם ביחס לאפשרות שהאישה הכושית איננה ציפורה!).

וביתר חריפות בפירושו לשמות ד', כ:

36. ראב"ע על שמות ד', כ'

¹⁰ התרגום לתורה המכונה (בטעות) 'תרגום יונתן' לא עמד בפני פרשניו הראשונים. הראשון שמזכיר את דבר קיומו הוא רבי מנחם רקנטי (איטליה), ראשית המאה ה"ד), אך פרסומו הממשי בעולם היהודי החל רק בסוף המאה ה"ז, כאשר נדפס לראשונה בונציה 1590 בתוך מהדורת חמישה חומשי תורה של אשר פורניץ. ראה על כל זאת בספרו של א' שגן 'תרגום ואגדה בו - האגדה בתרגום התורה הארמי המיוחס ליונתן בן עוזיאל', ירושלים תשנ"ג, עמ' 35-40. לדעת שגן נערך התרגום במאה השמינית (עמ' 198), אך ריזר במבוא למהדורתו (תשמ"ד) מוצא בתרגום זה רמזים למסעי הצלב, והוא סבור כי מתוכנתו הסופית - הנוכחית - נקבעה רק בתקופת בעלי התוספות.

¹¹ סיפור זה נמצא, כידוע, בשמות רבה א, כו (ולדעת שגן משם לקח אותו מחברו של דברי הימים של משה). אלא שמדרש זה (בחלקו הראשון - פרשות א-יד - שהוא מדרש בפני עצמו, הנבדל מהמשכו) לא היה ידוע לפרשניו הראשונים עד המאה ה"ג, ורמב"ן הוא מן הראשונים שהכירוהו. לדעת מהדירו של המדרש הזה (א' שגן, דביר 1984) זמן עריכתו הוא במאה העשירית (מבוא עמ' 23 והערה 90). רשב"ם הכיר את ספר דברי הימים של משה רבנו המאוחר, אך לא הכיר את מדרש שמות רבה ששימש לו מקור.

